

Rolul mass-media în păstrarea identității lingvistice românești

Aida Todî

0. E unanim recunoscut faptul că presa reflectă, mai bine decât orice alt document de epocă, frământările petrecute în viața social-politică a țării, dar și în evoluția limbii.

De la apariția primelor publicații românești („Curierul românesc”, 8 aprilie 1829 și „Albina românească”, 1 iunie 1829) au trecut aproape două secole, timp în care presa românească și-a exercitat principalele funcții: cea socială, în general recunoscută, precum și cea de contribuție la dezvoltarea limbii literare, aspect cercetat în detaliu, pentru secolul al XIX-lea, de Al. Andriescu¹. După cum remarca acesta, „o dată cu efortul de a-și crea mijloacele ei specifice de comunicare, presa românească a fost un factor important de difuzare a normelor limbii literare în masa vorbitorilor limbii române”².

Cercetarea întreprinsă de Al. Andriescu în urmă cu mai bine de două decenii sublinia importanța presei din secolul al XIX-lea într-o dublă perspectivă, „atât ca limbaj cu un caracter specific, cât și ca instrument de îmbogățire și unificare a limbii literare”³.

Controversată în mod constant, criticată și iubită în egală măsură, „răul” nostru necesar zilnic, presa românească a ultimului secol, și în special cea din perioada postdecembristă, pendulează între două extreme, aparent ireconciliabile... A fost criticat, în numeroase rânduri, abuzul de neologisme, de cele mai multe ori „de lux”, prezente în paginile ziarelor și s-a luat atitudine împotriva invaziei de cuvinte familiare sau argotice, a termenilor impropriu utilizați în anumite contexte. Nu este întâmplător faptul că presa, în special cea scrisă, a reprezentat principalul furnizor de termeni și sensuri nou apărute în societatea românească, termeni și sensuri care au stat la baza dicționarului românești apărute după 1989⁴. Pe de altă parte însă, nu putem face abstracție de faptul că presa, mai precis o anumită parte a ei, a constituit tribuna de la care numeroși lingviști și oameni de litere și-au făcut cunoscute opiniile față de noile realități lingvistice. În consecință, indiferent de aspectele pozitive și negative

¹ Al. Andriescu, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Iași, Editura Junimea, 1979; altă încercare de a sublinia rolul presei în procesul de evoluție a limbii române literare îi aparține lui Gheorghe Bulgar, în studiul *Despre limba și stilul primelor periodice românești*, în volumul *Contribuții la istoria limbii literare în secolul al XIX-lea*, II, Editura Academiei, 1958, p. 75-113.

² Al. Andriescu, *op. cit.*, p. 5-6.

³ *Ibidem*, p. 6.

⁴ Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a II-a, București, Editura Logos, 1997.

evidente pe care le comportă, presa este o realitate a cărei influență în viața publică și socială actuală nu poate fi ignorată, iar în ultimii ani ea reprezintă, mai mult decât oricând, principalul motor al evoluției lingvistice. Subiectul este, cu siguranță, atât de vast și de generos, încât cu greu își poate găsi loc într-un articol, putând constitui, mai degrabă, punctul de plecare al unui studiu mult mai amplu.

Fără a nega încercările, uneori eșuate, de a impune anumite forme, unele abuzuri de neologisme sau chiar de termeni de la periferia vocabularului, ne-am propus să trecem în revistă doar câteva aspecte pozitive, pe nedrept ignorate de atâția oameni de cultură, lingviști sau literați, privitoare la rolul presei scrise în păstrarea și evoluția limbii române literare.

Menționăm că în cele ce urmează nu am avut în vedere publicațiile științifice de strictă specialitate, ci câteva periodice de cultură și literatură, care se adresează unui public mai larg și mai eterogen decât revistele științifice propriu-zise. Am urmărit articolele care tratau probleme de limba română din câteva publicații din perioada postdecembristă: „România literară”, „Luceafărul”, „Convorbiri literare”, „Dilema”, „22”.

1.0. Păstrarea identității lingvistice naționale reprezintă una dintre coordonatele constante ale preocupărilor manifestate de lingviști în rubricile acestor reviste⁵. Problema păstrării limbii, a literaturii și a culturii naționale se pune cu atât mai mult astăzi, în contextul în care globalizarea pare a fi dezideratul comun al popoarelor europene⁶. Într-un articol recent publicat în „Convorbiri literare”⁷, istoricul Alexandru Zub trece în revistă cele câteva momente importante din evoluția conceptelor de *națiune* și *naționalitate*, începând cu sfârșitul secolului al XVIII-lea, de când se poate vorbi despre națiunea modernă, și până astăzi, constatând că majoritatea concluziilor care reies din studiile pe această temă converg spre ideea că „națiunea nu trebuie socotită ca o realitate definitivă, imuabilă, pe care istoricul o poate circumscrie o dată pentru totdeauna (...), ci ca o realitate organică și complexă, una în continuă schimbare”⁸. În același articol se amintește că „recentele dezbateri din Suedia, ocazionate de Anul Internațional al Limbilor, care au pus din nou în lumină marea complexitate a temei, subliniind preocuparea unor state membre sau candidate la Uniunea Europeană de a-și pune la adăpost valorile proprii, astfel ca exigențele comunitare să nu impieteze asupra specificului național”⁹. Într-unul din articolele publicate în urmă cu câțiva ani în

⁵ Al. Niculescu, „*Nația*” și limba, în „România literară”, nr. 42, 27 octombrie-2 noiembrie 1993, p. 3.

⁶ Nichita Danilov, *Globalizare și culturi naționale*, în „România literară”, nr. 37, 18-24 septembrie 2002, p. 3.

⁷ Alexandru Zub, *Națiune și identitate etnoculturală în epoca globalizării*, în „Convorbiri literare”, nr. 4 (88), serie nouă, aprilie 2003 (an CXXXVII), p. 23-26.

⁸ *Ibidem*, p. 23.

⁹ *Ibidem*, p. 25.

„Luceafărul”, Mariana Ploae-Hanganu atrăgea atenția asupra pericolului la care se expun, uneori prin resemnare, alteori prin lipsa oricărei inițiative, cele mai multe țări europene: aceea de a-și lăsa limbile să evolueze greșit, la întâmplare, sau de a le abandona treptat. Autoarea consideră că „acțiunii de distrugere a limbilor trebuie să i se opună grija pentru perfecționarea lor, deoarece limbile sunt depozitare de civilizații, iar prin ele se pot salva aceste civilizații”¹⁰.

1.1. În repetate rânduri, în paginile revistelor de cultură au apărut articole privind problema minorităților lingvistice românești situate în interiorul sau în afara spațiului românesc (aromânii din țară și din Peninsula Balcanică¹¹, moldovenii de peste Prut¹²) sau aspecte ale promovării limbii și culturii românești în străinătate¹³.

1.2. În direcția păstrării specificului național al limbii române, prin preocuparea pentru o scriere corectă și accesibilă, pe care să și-o poată însuși totalitatea sau măcar majoritatea celor care vorbesc românește, se înscriu numeroasele dezbateri găzduite de paginile revistelor de cultură, dezbateri ce au ca temă *noua reformă ortografică*. Sub genericul „Academia și ortografia”, anunțat de criticul literar Nicolae Manolescu pe prima pagină a „României literare” din 11-17 martie 1993, sunt publicate o serie de proteste ale unor renumiți lingviști și profesori universitari (Mioara Avram, Grigore Brâncuș, Ion Coteanu, Valeria Guțu Romalo), care se adresează în egală măsură forului științific suprem și publicului larg¹⁴. În același număr sunt publicate proteste semnate de Institutul de Filologie „A. Philippide” din Iași și de Consiliul științific al Institutului de Lingvistică din București, în numele cărora semnează

¹⁰ Mariana Ploae-Hanganu, *Distrugerea prin cuvinte*, în „Luceafărul”, nr.4 (450), serie nouă, 2 februarie 2000, p. 15.

¹¹ Alexandru Niculescu, *Multiculturalism, alteritate, istoricitate*, în „România literară”, nr. 32, 14-20 august 2002, p. 22-23; Matilda Caragiu Marioțeanu, *Identitate și identificare în problema aromânească*, în „România literară”, nr. 51-52, 23 decembrie 1998, p. 21-23; *Aromânii în mileniul III. O abordare prospectivă*, în „România literară”, nr. 23, 15-21 august 2001, p. 14-15.

¹² Valeria Guțu Romalo, *Româna de dincolo de hotare*, în „România literară”, nr. 14, 11-17 aprilie 2001, p. 3.

¹³ Alexandru Niculescu, *Cele două Românii – în cultură*, în „România literară”, nr. 48, 6-13 decembrie 2000, p. 3; Marius Chivu, *Cultura românească în străinătate?*, în „22”, nr. 683, 8-14 aprilie 2003 (an XIV), p. 14; Ovidiu Hurduzeu, *Un fenomen primejdios: uniformizarea lingvistică și culturală* (interviu cu Virgil Nemoianu), în „România literară”, nr. 13, 4-11 aprilie 2001, p. 12-13.

¹⁴ Toate articolele pe care le menționăm mai jos au fost publicate în „România literară”, nr. 9, 11-17 martie 1993 (precizăm în paranteză pagina): Valeria Guțu Romalo, « *Bun al națiunii* » (p. 12); Grigore Brâncuș, *O normă ortografică învechită* (p. 13); Rodica Zafiu, *Mitologice* (p. 14), Mioara Avram, *Lingvistica (iar) pusă la zid* (p. 14); Ion Coteanu, *Memoriu privind propunerile de amendare a ortografiei actuale* (p. 15).

profesorul Gheorghe Chivu¹⁵, precum și un protest al studenților de la Facultatea de Litere din București.

Discuțiile aprinse pe această temă, cu argumente pro și contra noii ortografii continuă și în numerele următoare¹⁶. O incursiune detaliată în istoria sistemelor ortografice românești este găzduită tot în paginile României literare, unde lingvistul Al. Niculescu publică eseu „Ortografia – o problemă de istorie a culturii românești”¹⁷.

1.3. Modernizarea limbii române, păstrând, totuși, specificul național, comportă mai multe aspecte asupra cărora lingviștii și oamenii de cultură români și-au îndreptat atenția și pe care le-au făcut publice prin intermediul revistelor amintite.

1.3.1. Astfel, în paginile acestor publicații s-a semnalat pericolul împrumuturilor masive, uneori inutile, din alte limbi, în special din engleză¹⁸. S-a luat în discuție, în repetate rânduri, necesitatea creării unei terminologii științifice românești adecvate noilor realități apărute (informatica și Internetul)¹⁹, confruntându-se, uneori, situația din română cu cea din engleză²⁰ sau atrăgându-se atenția asupra pericolelor pe care le prezintă, uneori, Internetul, atât din punct de vedere lingvistic, cât și cultural²¹; interesantă ni s-a părut și abordarea particularităților dialectale ale românei vorbite în Republica Moldova, așa cum se manifestă ele în textele moldovenești de pe Internet²²; de asemenea, urmărirea dina-

¹⁵ În „România literară”, nr. 9, 11-17 martie 1993, p. 15.

¹⁶ În „România literară”, nr. 12, 1-7 aprilie 1993: Al. Niculescu, *Ortografia nouă-veche* (p. 15); Eugen Tănase, *Nu, de data asta lingviștii n-au dreptate* (p. 15); în „România literară”, nr. 13, 8-14 aprilie 1993: Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Câteva motivații lingvistice pentru scrierea cu â* (p. 14); Sanda Reinheimer Rîpeanu, *Complexul lui î din i* (p. 14); în „România literară”, nr. 14, 15-21 aprilie 1993: Victor Iancu, *Puterea unei litere* (p. 14-15); în „România literară”, nr. 38, 18-24 septembrie 2002: Nicolae Manolescu, *Cum scriem* (p. 1); Eugen Tănase, *Corect* (p. 10), Alex Ștefănescu, *De ce scriu cu â din a* (p. 11); în „România literară”, nr. 41, 16-22 octombrie 1993: Matilda Caragiu-Marioțeanu, *«Cum scriem» sau presupunerile domnului Nicolae Manolescu* (p. 14); în „România literară”, nr. 42, 23-29 octombrie 1993: George Pruteanu, *De ce scriu cu î din i* (p. 31).

¹⁷ În „România literară”, nr. 45, 13-19 noiembrie 1993, p. 16-18.

¹⁸ Rodica Zafiu, *Anglicismele în Europa*, în „România literară”, nr. 37, 18-24 septembrie 2002, p. 14; Tatiana Slama – Cazacu, *Invasia brutală de termeni străini*, în „România literară”, nr. 25, 16-22 decembrie 1992, p. 12-13.

¹⁹ Rodica Zafiu, *Situl, saitul*, în „România literară”, nr. 20, 23-29 mai 2001, p. 4; *Alte motoare, alte linkuri*, în „România literară”, nr. 19, 16-22 mai 2001, p. 7.

²⁰ Mariana Ploae – Hanganu, *Informatica în limba română*, în „Luceafărul”, nr. 21 (467), serie nouă, 31 mai 2000, p. 15; *Impactul datelor terminologice asupra informaticii românești*, I, în „Luceafărul”, nr. 24 (470), serie nouă, 21 iunie 2000, p. 15 și II, în „Luceafărul”, nr. 25, 28 iunie 2000, p. 15; Rodica Zafiu, *Stilurile Internetului*, în „România literară”, nr. 23, 12-18 iunie 2002, p. 14.

²¹ Rodica Zafiu, *Câteva observații lingvistice*, în „România literară”, nr. 24, 19-25 iunie 2002, p. 14; *Iarăși despre referate*, în „România literară”, nr. 19, 15-21 mai 2002, p. 15; *Atașament*, în „România literară”, nr. 10, 13-19 martie 2002, p. 12; *Comentarii de poezie*, în „România literară”, nr. 32, 14-20 aug. 2002, p. 12; *„Ata ete”*, în „România literară”, nr. 40, 9-15 octombrie 2002, p. 15; *Comfort*, în „România literară”, nr. 39, 2-8 oct. 2002, p. 8.

micii unei norme (de pildă, dubletele morfologice de plural ale unor substantive) prin folosirea atestărilor furnizate de sistemele („motoarele”) de căutare²³.

1.3.2. În aceeași încercare a lumii lingvistice românești de a păstra echilibrul între vechi și nou, între tradiție și modernitate, trebuie să amintim polemicile vii provocate de așa-numita „lege Pruteanu” împotriva neologismelor, devenită celebră în scurt timp de la formularea ei, acceptată de unii, ridiculizată sau respinsă de alții și căzută, până la urmă, în uitare; proiectul a stârnit puternice controverse în publicațiile culturale ale vremii²⁴.

2. Considerăm că presa românească (sau, cel puțin, o anumită parte a ei) nu va abdica niciodată de la această funcție importantă a sa, rămânând întotdeauna tribuna de la care, păstrând legătura cu tradiția, lingviștii și ceilalți oameni de cultură vor putea aduce în conștiința contemporanilor și a posterității problemele limbii române și ale societății românești în ansamblul său.

Média et identité linguistique

Dès sa naissance, en 1829, la presse roumaine a eu un rôle important dans la vie socio-politique des Roumains et dans l'évolution linguistique. Les dernières années, plus que jamais, elle représente le „moteur” de l'évolution de la langue roumaine. Malgré l'abus de néologismes et des termes familiers et argotiques qu'on lui a parfois reproché, en dépit des échecs dans la tentative d'imposer des formes orthographiques et grammaticales, on ne saurait jamais contester l'importance de la presse roumaine en ce qui concerne l'effort de garder l'identité linguistique nationale. En étudiant quelques revues littéraires et culturelles parues après 1989 („România literară”, „Luceafărul”, „Convorbiri literare”, „Dilema”, „22”), nous avons constaté que, par l'intermédiaire de ces revues, les linguistes, les chercheurs, les écrivains et, généralement, les intellectuels roumains ont pu faire connaître au grand public les problèmes majeurs de la langue roumaine actuelle: l'importance d'une orthographe simple, qui soit accessible à toutes les personnes parlant le roumain; la nécessité d'enrichir la langue roumaine, tout en gardant, en même temps, sa spécificité, et de créer une terminologie scientifique roumaine adéquate aux nouvelles réalités du monde (l'Internet et l'informatique). En même temps, dans les pages de ces revues on a publié des articles concernant la promotion de la culture roumaine à l'étranger et le problème des minorités roumaines en dehors de l'espace daco-roumain proprement dit: la situation du dialecte aroumain et du roumain parlé en Moldavie.

²² Rodica Zafiu, *Mesaje moldovenești*, în „România literară”, nr. 17, 1-7 mai 2002, p. 21 ; «*Tsii shiuda*» ?, în „România literară”, nr. 18, 8-14 mai 2002, p. 15.

²³ Rodica Zafiu, *Statistică și normă*, în „România literară”, nr. 14, 10-16 aprilie 2002, p. 14.

²⁴ Tudor Călin Zarojanu, *Cum protejăm limba română*, în „România literară”, nr. 18, 8-14 mai 2002, p. 3, 18 și replica: George Pruteanu, *Despre limba română, pe necitite*, în „România literară”, nr. 24, 19-25 iunie, p. 14; N. Manolescu, *Legea Pruteanu*, în „România literară”, nr. 34, 30 octombrie-5 noiembrie 2002; George Pruteanu, *Legea limbii și discutarea ei*, în „România literară”, nr. 46, 20-26 noiembrie 2002, p. 7; Rodica Zafiu, *Proces-verbal de contravenție*, în „România literară”, nr. 42, 23-29 decembrie 2002, p. 12.